

III. SHRNUŤ: ZÁPLAVA NEBO BOHATSTVÍ VÝZNAMŮ?

Bible v pluralismu dnešních interpretačních metod

Ústřední otázka našeho zkoumání, kterou jsme si v úvodu knihy stanovili, zněla: Kdy můžeme říci, že jsme porozuměli Bibli? Při fenomenologické analýze podstaty porozumění jsme dospěli k rozpoznání čtyř pólů procesu porozumění. Tyto póly můžeme od sebe navzájem odlišovat, ale rozhodně ne oddělovat. Teorém hermeneutického čtyřúhelníku nám umožnil zdůvodnit a smysluplně strukturovat rozmanitost současných forem porozumění. Poté jsme se snažili co nejpříměřeněji představit silné i slabé stránky jednotlivých přístupů. Ukázalo se, že *každá* z metod může velmi dobře osvětlit některé aspekty biblických textů, a proto je relativně správná. Na druhé straně se projeví i slabiny *každého* z přístupů, a tím i nezbytnost jejich kritického doplnění. Komplexnost aspektů si znovu souhrnně znázorníme pomocí následujícího schématu (viz další strana).

„Novější přístupy k Bibli nejsou alternativou k tradiční kritické exegezi, ale ani naopak. Jedná se o rozdílné kladení otázek, které se z metodického a hermeneutického pohledu navzájem doplňují. Zatím nebylo uspokojivě objasněno, jak by se dalo této spojitosti využít.“¹ Vyčerpávající porozumění Bibli, jak je jistě patrné, je *regulativní myšlenkou*, která podněcuje ke stále novým interpretačním pokusům, jež nemožno nikdy ideálu úplnosti porozumění dosáhnout. V tomto ohledu přináší naše přezkoumání současných metod negativní výsledek: *Nikdo nemůže říci, že Bibli porozuměl*. Příměřená kritika exegetického způsobu uvažování je nutná, protože zabraňuje mylnému sebepřečehování. Žádná z metod není s to si odůvodněně nárokovat výlučnost a interpretační monopol. Naše úvahy vy-

¹ H. Merklein, *Integrative Bibelauslegung? Methodische und hermeneutische Aspekte*, BiKi 44 (1989) 117–123, zde 122.

cházející z reflexí teorie poznání chtěly prokázat *nezbytnost existence rozmanitých forem výkladu Bible*.

„Úplné porozumění Bibli“² je badatelský *ideál*, který se jako takový může naplnit pouze prostřednictvím souhledu aspektů porozumění, jež vůči sobě často stojí ve vzájemném napětí. Od exegetů se proto vyžaduje široké vzdělání a ochota a způsobnost k interdisciplinární práci. Zatím se vyskytlo velmi málo projektů, které by se zamýšlely nad jedním určitým biblickým textem v celé jeho šíři.

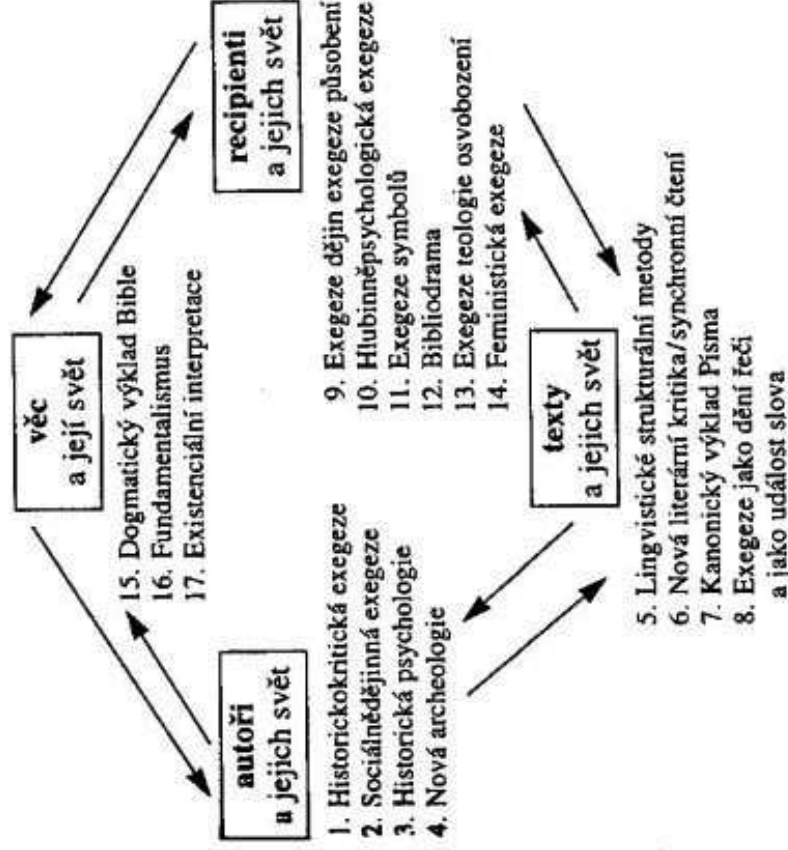


Diagram 2: Schematické zařazení současných vykladačských metod do hermeneutického čtyřúhelníku (překrytí nejsou znázorněna).

² K tomu srov. R. Fischer, *Die Kunst des Bibellesens. Theologische Ästhetik am Beispiel des Schriftverständnisses* (Beiträge zur theologischen Urteilsbildung 1), Frankfurt a. jinde 1996.

Příkladem toho, co považujeme za vzor komplexní exegetické práce, je sborník o Eliášovi vydaný K. Grünwaldem a H. Schroeterem,³ ve kterém se ve třiceti příspěvcích zkoumá elijášovská tradice téměř ze všech hledisek, jež jsme obecně pojednali v naší knize. Výsledkem tohoto sborníku je pak přiměřeně úplný obraz studované postavy.

Množství dnešních metod a s ním spojený přívál významů nejsou ničím *principiálně* novým, ničím, čeho bychom se měli obávat. Existence velkého počtu vykladačských metod je totiž jedním z charakteristických prvků porozumění, a proto můžeme dnešní stav chápat jako *nezbytnou* transformaci antického učení o čtverém významu Písma. Hermeneutika měla a má za úkol eliminovat a překonávat vzdálenost mezi soudobým čtenářem na jedné straně a starověkým textem a jeho autorem na straně druhé. Jestliže tehdy šlo o posloupnost: doslovný význam + víra + láska + naděje (tedy historický + dogmatický + etický a eschatologický význam), dnešní uspořádání vypadá následovně: autor + text + čtenář + věc.

Uvedené pozorování s sebou přináší další nevyhnutelné důsledky. Vyjádřeno negativně: Biblická exegeze *nemůže* a *nesmí* být jednorozměrná, nýbrž se musí otevírat fakticky danému množství interpretačních kategorií! Vyjádřeno pozitivně: Rozmanitost přístupů znovu vyzdvihuje skryté bohatství Božího slova. „Multiplicita přístupů“ má v mnohodimenzionálním procesu porozumění své *fundamentum in re*, a je proto jako taková zcela legitimní!⁴

K argumentaci založené na reflexi teorie poznání, při níž jsme dospěli k tezi o nezbytnosti existence různých forem výkladu Bible, se přidává poznatek, že pluralita přístupů odráží společenskou skutečnost. Žijeme ve světě, ve kterém spolu žijí různé skupiny s odlišnými náboženskými názory. Úsilí o potlačení nebo reglementaci různých přístupů a zvyklostí všech

³ Was suchst du hier, Elia? Ein hermeneutisches Arbeitsbuch (Hermeneutica 4), Rheinbach-Merzbach 1995.

⁴ Srov. I. Dalferth, Von der Vieldeutbarkeit der Schrift und der Eindeutigkeit des Wortes Gottes, v: R. Ziegert (vyd.), Die Zukunft des Schriftprinzips, Stuttgart 1994, 155–173.

tohoto „frakcí“ prostřednictvím zákazů a tabu považujeme za nemyslné. Pokus přikázat všem lidem, aby považovali jeden určitý přístup za normativní, nemůže než ztroskotat. Daleko spíše bychom se měli rádovat, že je o knihu knih v naší pluralitní společnosti vůbec ještě zájem.

Mnoho našich kolegů propadá kvůli nepřehlednosti současné situace smutku a zděšení. „Hlavní myšlenky a jednotlivé představy se již obnosily, což platí zjevně i pro oblast výkladu Bible.“⁵ Mezi badateli se šíří znepokojení, že biblická věda obrátí svým programovým souhlasem s pluralitní situací na metodické přesnosti, objektivitě a intersubjektivitě, a tím i na své interdisciplinární reputaci. Spolu s J. Hermandem, který od roku 1900 sledoval pluralismus metod v literárních vědách a uvažoval o možnostech nové syntézy, sdílají někteří badatelé podezření, že naše „dalekosáhlá připravenost k smířování jednotlivých metod není ničím jiným než absolutní ztrátou perspektivy, jež si nechá ve znamení liberalistické anarchie vše šibit... Jde o demokratické ‚Budte na sebe navzájem hodní?‘ O agnosticismus? O ignorantství?“⁶

S uvedenými výhradami, jakkoli jsou závažné, nemůžeme souhlasit. Je ovšem třeba říci, že interdisciplinární reputace biblické vědy je již delší dobu zpochybňována nejen na univerzitách, ale také na teologických fakultách (!):

„V exegetických disciplínách... se kriticky profilované vědomí dalekosáhle nahrazuje smířlivou a pokojnou dělbou práce. *Odborníci na detailní otázky veršů a pářverší, kterých si nikdo mimo jejich obor nevšímá, neruší vědce, kteří si vyrábějí své nové biblické teologie.* Korunou těchto exegetických aktivit, aktivít bez odezvy, je snaha o po-

⁵ K. Dienst, In Zukunft ganz pluralistisch? Zur Legitimität des eigenen Blicks auf die Bibel, v: Ziegert, 207–221, zde 207.

⁶ J. Hermand, Synthetisches Interpretieren. Zur Methodik der Literaturwissenschaft, München 1978, 187. Hermand sám chce provést novou syntézu s použitím pojmu „epochální“. K této myšlence se v oblasti biblické vědy vrací projekt „Biblische Enzyklopädie“ (Stuttgart 1996nn), ve kterém se obdoby Starého a Nového zákona člení na dvanáct epoch, jež vždy *jedna* autor obsáhle analyzuje synchronně (soustředěně na vnitřní danosti díla), archeologicky, na základě srovnání kultur, diachronně (z pohledu literárních a teologických dějin) a z pohledu dějin působení.

tlačení helénismu ve prospěch jednostranně upřednostňovaného Starého zákona a raného judaismu. Je zřejmé, že tyto snahy vycházejí ze špatného svědomí z dřívějšího vývoje, jenž diskvalifikoval „pozdní judaismus“. Odpovídat na hrůzy Osvětimi a holokaustu myšlenkou, že by se křesťanství jako celek i se svými počátky mělo odvíjet od raně židovských kořenů, je právě tak nepromyšlené jako systematicky nesmyslné... Tyto snahy navíc přispívají k tomu, že se v minulosti kriticky vyjasněný profil protestantské exegeze nyní ztrácí v jakési neuspořádané změti.⁷

Není situace dnešní exegeze nakonec spíše taková, že si může právě zapojením do interdisciplinárního rozhovoru a kontaktem s obecným kulturněvědným vývojem získávat zpět dřívější respekt? Má-li biblická věda zůstat sebejistou disciplínou, pak musí při práci s Písmem promyšlet nejen jeho mnohotvárné působení, nýbrž také reflektovat pluralitu diskurzivních forem a jazykových her dnešní kultury.

Při *praktickém provádění* exegeze se ukazuje propagovaná protikladnost určitých interpretačních poloh jako nesmyslná. Příkladem může být domnělá totální protichůdnost synchronního a diachronního výkladu Bible. Přiměřeně prováděná exegeze nezbývá než bere v potaz jak dějinné okolnosti utváření textů a danosti spojené s procesem recepcí, tak také „nadačasové“ jazykové struktury textu a svět čtenářů.⁸ Navíc je exegeze vždy doplňována, jakkoli to bývá většinou skrytá a ostýchavě, teologickým vztahem k věci! Badatelská praxe se zřetelně odlišuje od někdy jednostranných a výstředních teorií – a je to dobře! Tato skutečnost by se měla ovšem více reflektovat!

Ale i někteří z badatelů, kteří s pluralitou vykladačských forem *principiálně* souhlasí, přicházejí s protiargumenty. Požadavku plurality metod a interdisciplinarity lze podle nich sotva dostát; zahrnutí jiných interpretačních postupů není vzhledem

⁷ F. Wagner, Auch der Teufel zitiert die Bibel. Das Christentum zwischen Autoritätsanspruch und Krise des Schriftprinzips, v: R. Ziegert, 251. (Kurzi-va M. O.)

⁸ Srov. např. velmi podnětný sborník J. C. de Moor (vyd.), Synchronic or Diachronic? A Debate on Method in Old Testament Exegesis. Papers from the Ninth Joint Meeting of Het Oudtestamentische Werkgezelschap in Nederland en België and the Society for Old Testament Study, held at Kampen 1994 (OTS 34), Leiden/New York 1995.

k dlouhodobě se prosazující profesionalizaci exegeze zkrátka možná. Tato námitka neruší platnost dříve zmiňované regula- tivní myšlenky. Biblická věda čelí výzvě, aby se vyrovnávala s novým duchovním děním – jakkoli se může jevit zpočátku složitě a neuspořádaně – a aby vytvářela odpovídající formy pro osvojování Bible.⁹ Komplexnost studovaného předmětu vyžaduje takové biblické badatele, kteří jsou ochotní překračovat hranice vlastního oboru a stále nově se otevírat diskuzi s jinými přístupy. Rozhled a otevřenost byly a jsou vlastnostmi všech významných exegetů.

Na našem rozhodném „ano“ k rozmanitosti metod trváme i přes četné problémy, jejichž řešení je na hranici lidských možností. Uvádíme nicméně šest zásadních připomínek, které je dobré mít ve spojitosti s pluralitou interpretačních směrů vždy na paměti:

a) Při hledání metody, jež je textu přiměřená, hraje důležitou roli příslušný dobový *kontext*. Pojem „kontext“ spojujeme se třemi komponentami. Jsou to: *povaha interpreta, povaha textu a situace, ve které se textu používá*. Ne každá metoda se hodí pro každého interpreta. O tom, jak se k textu přistupuje, zda se při výkladu uplatní vědecký nebo spíše meditační a pragmatičtější zřetel, spolurozhoduje stupeň vzdělání. Bible obsahuje množství velmi rozdílných druhů textu; rozdílný proto musí být i způsob, jakým se tyto texty zpřístupňují. Například uplatňování hlubinněpsychologického přístupu při výkladu právních textů nebo exegeze teologie osvobození při vysvětlování genealogií může působit velmi strojeně. Na paměti je rovněž třeba mít prostředí, ve kterém se biblické texty interpretují. Historicko-kritická přednáška vysvětlující to či ono z Písma pomocí textové kritiky je sotva vhodným vykladačským prostředkem pro

⁹ Zajímavým povzbuzením je v tomto směru kniha H. Timma, Sage und Schreibe. Inszenierungen religiöser Lesekultur (Innen & Aussen 2, Kampen 1995), ve které autor navrhuje esteticky a poeticky inspirovanou „teo-grafii“ (15), jež na konci věku knihy prostřednictvím „skriptomachie“ bojuje za nové formy „věku Písma“. Autor pomocí slovních hříček krouží „mezi blesky kopírovacího přístroje a Božími jiskrami“ (131–136), aby z Bible prostřednictvím letniční a kanonické četby učinil „oslavný sborník“.

dětské bohoslužby. Na druhé straně by ani přednes vyprávění určeného pro děti nebyl tím pravým v univerzitní posluchárně. K tomu, aby byla aplikace té které metody smysluplná, je zapotřebí exegetické citlivosti, zkušenosti, obeznamenessi s možnostmi vnímání lidí, jimž je výklad určen, stejně jako určité dávky zdravého rozumu.

b) Při výkladu, do něhož je zapojeno více metod, je třeba *jasně odlišovat* původní dějinný význam od pozdějších recepcí; osobní recepci nevyjímaje. Význam, který text při svém vzniku nebo nejpozději při kanonizaci měl, musí stát i nadále ve středu zájmu vědy. *Sub specie scientiae* nejsou metody rovnocenné, nýbrž mezi nimi panuje určitá hierarchie. Historicko-kritická metoda je velmi efektivní nástroj pro vyzdvížení původního významu textu, a proto má v složitém procesu porozumění funkci neodmyslitelné kritické kontroly. Navíc je tato metoda schopná korigovat sebe samu a integrovat nové poznatky a věcná upozornění ostatních přístupů. Z podstaty procesu porozumění nicméně vyplývá, že si ani historickokritická exegeze nemůže nárokovat metodický monopol.

c) Jedním z ústředních úkolů biblické hermeneutiky je překonání škaredého příkopu mezi starými, nám vzdálenými texty Bible a dnešním člověkem. Ačkoli každý jednotlivý čtenář používá ke zdolání této distance jiný přístup, je tu potřeba přiznat přednostní postavení existenciální interpretaci! Tato metoda může sloužit jako výchozí model, s jehož pomocí lze uchopit základní strukturu procesu porozumění, protože to, jak autoři v biblických textech vyjadřují své porozumění bytí, oslovuje také moderní čtenáře, neboť mají s autory společný základ v životní vztaženosti k věci. Existenciální interpretace se nejvíce přibližuje jak svérázu Bible, tak osobitosti současných recipientů.

d) Programově ohlašovaná pluralita vede *de facto* rychle k vytváření ještě více izolovaných specifických zájmů. Jednotliví badatelé a jejich studenti a spolupracovníci se věnují určité separátní oblasti, v níž – vždy podle místního kontextu – sledují své vlastní strategie a ideologie. Ke skutečné syntéze metod přitom vůbec nedochází! Bádání se s narůstající dynamikou rozpadá, protože rámec pluralistického badatelského

scénáře, který dává prostor všem metodám a badatelským paradigmatům, umožňuje nejen spojování různých aspektů jednotlivých interpretačních metod, ale také práci ve stylu „k blaženosti každý sám podle své fazóny“. Společné interdisciplinární myšlení musí být víc než jen setkáním expertů, kteří si monologicky přemýšlejí ve svých zajetých kolejkách.¹⁰

e) Právě v souvislosti s metodickou rozmanitostí si je nezbytné stanovit základy určitého vědeckého *étosu*. „Exegeze je v podstatě aktem poslušnosti, aktem naslouchání textu. Zprostředkovatel nevytlačí sebe sama, nýbrž text. To je to, čím chce metodicky reflektovaná práce s textem přispět. K této práci patří také schopnost nahlédnout hermeneutické implikace jednotlivých metod.“¹¹

Za etiku Aristoteles označuje cestu, která se buduje tím, že po ní člověk stále znovu chodí. Jde tedy o praktický návyk. „Etikou výkladu“ je proto každý okamžik, kdy ve výkladu pobýváme a setraváváme.“¹² Zacházet s Biblií podle této zvyklosti, žít v ní a s ní ve společenství, být v ní doma, to je etika, o které zde běží. Žijeme-li v určitém domě, známe jeho souvislosti a vnímáme funkcionální uzpůsobení jednotlivých pokojů. V tomto domě se pohybujeme svobodně a bezpečně, protože jednotlivé pokoje mají své konkrétní určení a nejsou izolovány. „Zbystanete-li v mém slovu, jste opravdu mými učedníky. Poznáte pravdu a pravda vás učiní svobodnými.“ (J 8,31n)

f) Rovněž nezbytné je relativizovat objektivistický patos, který se s oblibou spojuje se slovem „metoda“. Které přístupy vlastně dostačují takovým nárokům, aby se o nich dalo říci, že jsou metodou? Duchovní vědy se podle nás zásadně liší od věd přírodních. Cílem hermeneutiky není ověřitelné, kvantifikovatelné, intersubjektivně prokazatelné *vysvětlení*, jež se zakládá

¹⁰ Sborník Grünwalda a Schroetera (viz pozn. č. 3), který jsme chválili, je dobrou ukázkou toho, jak často jednotlivé příspěvky stojí osamocené jako monolity, mezi nimiž ke skutečné syntéze nedochází.

¹¹ H. Merklein, BiKi 44 (1989) 123.

¹² C. Sini, Die Ethik der Auslegung, v: F. Bianco (vyd.), Beiträge zur Hermeneutik aus Italien: Alber-Reihe Philosophie, Freiburg/München 1993, 141–157, zde 146.

na pevných zákonitostech, nýbrž subjektivně zabarvené, stěží přesně změřitelné, komplexní *porozumění*.¹³ Metody používané v biblické vědě (a v duchovních vědách obecně) proto nelze přesně vymezit. Stejně tak je nelze používat „mechanicky“. Radu pokusů, jíž se zjišťují měřená data, může provádět i ten, kdo nezná hlubší věcné spojitosti dat, která měří. To je při práci s Biblií vyloučené. Kdo se nevztahuje k Bibli celou svou existencí a kdo v ní není doma, ten může stěží dosáhnout přiměřeného a účelného výsledku. Tímto varujeme před přehnanou důvěrou k určité metodě. Nakonec totiž na metodě, jíž užíváme, nezáleží tolik jako na intenzitě, se kterou se předmětu studia oddáváme. To je ta skutečná hlubina porozumění!

Tak se po šesti právě uvedených připomínkách dostáváme k samému konci našich úvah, kde stojí naše nadějné „ano“ k rozmanitosti způsobů porozumění.

Kdy můžeme říci, že jsme porozuměli biblickému textu? Porozumění Bibli je stejně jako každé jiné porozumění na základě naší dějinnosti nezvratně „odsouzeno“ ke změně a nemůže tedy vést k žádnému definitivnímu závěru. Tímto základním poznáním bychom se však neměli dát zastrašit. Právě naopak, každý člověk, každá nová generace a epocha stojí před nadějným úkolem: Živým kontaktem s Bibli se nám nabízí možnost nově odkrývat aktuální, právě platné myšlenkové a zkušennostní kategorie textu. Při setkání s Písmem se před námi objevují stále další nové aspekty biblické zvěsti. Obrazně řečeno je to jako když obyvatel domu odemyká stále další nové pokoje, skříň nebo alespoň šuplíky, které až doposud neznal nebo možná ani znát nemohl. Přiměřenou odpovědí na postmoderní depresi, apologetika nebo úzkost, ale ani toužebná snaha o nalezení nového „transverzálního rozumu“¹⁴ v oblasti exegeze, který by překonal všechny rozdíly, nýbrž živý kontakt s Bibli v důvěře, že se ona sama prosadí (*sacra scriptura sui ipsius interpres*). Kde se počítá s Bibli, tam dochází k hermeneutickému obratu, kde se z vykládaného stává vykládající.

¹³ Srov. M. Riedel, *Verstehen oder Erklären? Zur Theorie der hermeneutischen Wissenschaft*, Stuttgart 1978.

¹⁴ Srov. W. Welsch, *Die transversale Vernunft*, Frankfurt 1995.

Písmo je náhle tím, kdo vyjasňuje existenci. Na závěr si dovolujeme použít metaforu, k níž nás inspirovala jedna reklama. Již před mnoha lety přišla jedna firma vyrábějící hodinky s podmanivou propagací svého výrobku. Televizní diváci mohli vidět, jak se s hodinkami Timex „špatně zachází“ v extrémních podmínkách. Hodinky byly například připevněny k lyžím, na nichž podnikly prudký sjezd do údolí, při kterém se třáslly, klepaly a smýkaly sebou na lyžích sem a tam. Po dojezdu z nich lyžař oštěpal sněh a vidí, že jdou stejně tak dobře jako předtím. Podobně je tomu s Bibli. Také ta byla v průběhu dějin „testována“ v těch nejtěžších podmínkách. Od počátku novověku byla vystavena kritice osvícenství, ocitla se v rukou marxismu, pustil se do ní Freud, historickokritická exegeze po ní šlapala a kopala do ní, musela vytrpět všemožné formy recepce. Odstraníme-li však z Bible sněh věrejška a zviřený prach dneška, otevřeme ji a důkladně do ní nahlédneme, pak uvidíme, že pořád jde a odbíjí přesně! Čtenáři Bible o tom vědí své.

EDICE

7. SVAZEK

STUDIUM

Úvod do biblické hermeneutiky Manfred Oeming

Z německého originálu *Biblische Hermeneutik*,
vydaného nakladatelstvím

Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt (1998),

přeložil a bibliografii doplnil Filip Čapek

Redakčně zpracoval Václav Konzal

Typografie Zbyněk Kočvar

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

roku 2001 jako svou 412. publikaci

Vydání první. Stran 264

Odpovědný redaktor Jaroslav Vrbenský

Vytiskl S-tisk Vimperk

Doporučená cena 228 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.

Praha 1, Bartolomějská 9

ISBN 80-7021-518-6